

Ahmed el-Mar'aşı'nın Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri

Life, Works and Scientific Personality of Ahmed al-Mar'ashi

Mustafa KESKİN

Doktorant, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı. Doktora, İstanbul University Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of History of Islamic Sects, mustafakeskin39@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3549-9345>

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	21 Nisan / April 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	21 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	27 Haziran / June 2022
Yayın Sezonu - Pub Date Season	Haziran / June

Atf / Cite as: Keskin, M. (2022), Ahmed el-Mar'aşı'nın Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri/Life, Works and Scientific Personality of Ahmed al-Mar'ashi. Turkish Academic Research Review, 7 (2), 472-486. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/70651/1107121>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Ahmed el-Mar'aşî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri*

Mustafa KESKİN*

Öz

Mezhepler arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve ihtilafı durumda olan meseleler, tarih boyunca tartışıldığı gibi Osmanlı dönemi alimleri arasında da yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Ancak özellikle Osmanlı döneminde telif edilen eserlerin günümüz latin alfabesiyle yazılmayışı, hatta birçoğunun Arapça olarak yazılmış olması gibi nedenler başta olmak üzere pek çok eser ve müellif günümüz araştırmacılarının ilgisinden uzak kalmıştır. İslâm Mezhepleri Tarihi alanında çok kıymetli bulduğumuz Risâle-i Münciye adlı eserin müellifi Ahmed el-Mar'aşî (ö. 1165/1752) de Osmanlı'nın yetiştirdiği önemli alimlerden biri olmasına rağmen kendisi akademik çalışmalara pek fazla konu olmamıştır. Ahmed el-Mar'aşî, yaşadığı dönem ve bölge açısından olduğu kadar ortaya koyduğu eserler açısından da önemli bir bilim adamıdır. XVIII. yüzyılın ortalarında vefat eden Mar'aşî, döneminin Osmanlı uleması arasında seçkin bir yere sahiptir. Hayatı hakkındaki bilgilerimiz sınırlı olmakla birlikte bize kadar ulaşan eserleri ve ilgilendiği konular dikkate alındığında çağını iyi takip eden ve gelecekte sorun oluşturabilecek konulara önceden çözüm üretme çabasını gösteren bir karaktere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle de çağdaş bir bilim insanı vasfını hak ettiği kanatindeyiz. Kaynaklar onun vefat tarihi, eserleri, kendisi gibi alim olan bir oğlu ve yaptığı görevler hakkında pek fazla detaya girmeden bilgi vermektedir. Doğduğu ve yaşadığı yere nispetle Mar'aşî, uğraştığı mesleğe nispetle ise Debbâğî (sepici, deri tabaklayıcısı) nispetleriyle tanınmaktadır. O, sadece bir konuda değil İslâmî ilimlerin birçok alanında eserler telif etmiştir. Ancak Mar'aşî'nin bu eserleri çeşitli kütüphanelerde kayıtlı el yazması halinde bulunmaktadır. Mar'aşî'nin eserleri günümüzde akademik platformlarda yeteri kadar tanınmamaktadır. Özellikle Kelam ve Mezhepler Tarihi alanında telif etmiş olduğu eser ve görüşleri gerek Hanefilik ve Mâtüridîlik açısından gerekse inanç çerçevesinde Osmanlı toplumunun o dönemdeki durumunu anlama bakımından son derece kıymetlidir. Kelam ilmi dışında tefsir, mantık ve kıraat ilimlerinde de önemli eserler telif etmiştir. Bu çalışmanın temel amacı Mar'aşî'nin hayatı, ilmî kişiliğinin ve eserlerini ortaya koymak suretiyle onu tanıtmak ve ilim çevresinde hak ettiği değeri görmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mezhepler Tarihi, Ahmed el-Mar'aşî, Debbâğî, Maraş, Mar'aşî, Osmanlı

* Bu makale büyük oranda İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “İlk Dönem İtikadi ve Siyasi Mezheplerin İnsan Fiilleri ve İhtiyar Anlayışı: Mar'aşî'nin Risâle-i Münciye Örneği” adıyla hazırlanan doktora tezine dayalı olarak üretilmiştir.

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı Doktora öğrencisi.

Life, Works and Scientific Personality of Ahmed al-Mar'ashi

Abstract

Different opinions and controversial issues that emerged between the madhhabs were discussed extensively among the scholars of the Ottoman period as well as throughout history. However, many works and authors have remained far from the attention of today's researchers, especially due to the fact that the manuscripts that were compiled during the Ottoman period were not written in today's Latin alphabet, and most of them were written in Arabic letters. The author of Risalah al-Munciyya, which is deemed to be highly valuable in the field of History of Islamic Sects, although Ahmed al-Marashi (d. 1165/1752) is one of the important scholars raised by the Ottoman Empire, he has not been the subject of much academic interest. Ahmed al-Marashi is a distinguished scholar, not just because of the period and the region he lived in but also thanks to the works he produced. al-Marashi, who died in the middle of the 18th century, has a prominent place among Ottoman scholars. Although there is limited information on his life, when his surviving works and topics of interest are scrutinized, it can be argued that he followed the issues in his era closely and had a character that was determined to offer solutions to the likely problems in the future. Hence, it would not be wrong to define him as an up-to-date scholar. The sources do not indicate detailed information on his death, his works, his son who was also a scholar like him, and the duties he undertook. He is known as Marashi, due to his birthplace and Debbagi (tanner), due to his livelihood. He compiled written works in various disciplines of Islamic sciences. Yet, these works are kept in different libraries as recorded manuscripts, and, as these works are not presented to contemporary readers, Marashi is not well-known in scientific circles. Especially, his works and remarks on Kalam and the History of the Madhabs are remarkable in terms of Hanafi school and Maturidi theology understandings, in addition to shedding light on the Ottoman society back then. Other than Kalam, he produced significant works on the sciences of Tafsir, Logic, and Qira'ah (Quran Recitation). The study aims to introduce al-Marashi's life, works, and scientific personality and ensure that he gets the value he deserves within the scientific community.

Keywords: History of Sects, Ahmed al-Marashi, Debbagi, Maras, Marashi, Ottoman

Structured Abstract

Discussions around theological issues paved the way for the emergence of different faith madhhabs, sects and political formations. Some of the ideas that had an impact on the emergence of these formations are ideas which were not only discussed during the time they emerged but have also been being discussed throughout history until now. In order to be able to discuss an issue of faith on the right ground and interpret it soundly and scientifically, it is crucial to determine when the issue arose, the reason for its emergence and how it was discussed.

Different opinions and controversial issues that emerged between the madhhabs were discussed extensively among the scholars of the Ottoman period as well as throughout history. However, many works and authors have remained far from the attention of today's researchers, especially due to the fact that the manuscripts that were compiled during the Ottoman period were not written in today's Latin alphabet, and most of them were written in Arabic letters. The author of Risalah al-Munciyya, which is deemed to be highly valuable in the field of History of Islamic Sects, although Ahmed al-Marashi (d. 1165/1752) is one of the important scholars raised by the Ottoman Empire, he has not been the subject of much academic interest.

Ahmed al-Marashi is a distinguished scholar, not just because of the period and the region he lived in but also thanks to the works he produced. al-Marashi, who died in the middle of the 18th century, has a prominent place among Ottoman scholars. Although there is limited information on his life, when his surviving works and topics of interest are scrutinized, it can be argued that he followed the issues in his era closely and had a character that was determined to offer solutions to the likely problems in the future. Hence, it would not be wrong to define him as an up-to-date scholar. The sources do not indicate detailed information on his death, his works, his son who was also a scholar like him, and the duties he undertook. He is known as Marashi, due to his birthplace and Debbagi (tanner), due to his livelihood.

Ahmed al Marashi presents himself as "Ahmad al Marashi, who is known as Debbagi (tanner)" in Risalah al-Munciyya. The naming of Marashi with "Debbagi" or "Debbagzâde" shows that he and his family worked as a tanner in his hometown of Maraş, and this profession, which is widely developed in many cities of the country, is his father's profession.

He compiled written works in various disciplines of Islamic sciences. Yet, these works are kept in different libraries as recorded manuscripts, and, as these works are not presented to contemporary readers, Marashi is not well-known in scientific circles. Especially, his works and remarks on Kalam and the History of the Madhabs are remarkable in terms of Hanafi school and Maturidi theology understandings, in addition to shedding light on the Ottoman society back then. Other than Kalam, he produced significant works on the sciences of Tafsir, Logic, and Qira'ah (Quran Recitation).

It is not known where Marashi acquired his knowledge, from which scholars, who he trained, whether he was in other cities for his education. However, the works written by Marashi in many different branches of science show his scientific level, that he studied science for many years, that he learned from many scholars, and that he is known as a lecturer shows that he trained students.

Besides, when the educational life of Saçaklizâde is examined, who was a contemporary of Marashi and also a fellow countryman and gave works in similar branches of science, it is thought that he may have taken lessons from a few, if not all, of the teachers, of Hasan al-Marashi.

Although there is no information about his students in the literature, it is thought that Debbagzâde Mehmet Efendi, who worked as a mufti after he worked as a lecturer in the Burhan Efendi Daru'l-Hadith, took lessons from him to a large extent.

At the end of his work called Risalah al-Munciyya, Marashi mentions someone named Muhammad ibn Mustafa (Mustafa's son Mohammed), states that his work was completed in his hands, and prays to his family and teachers. It is understood that this person was one of Marashi's students and Marashi had this student dictate his work.

Ahmed al-Marashi, one of the great scholars that trained in Maraş, served as a mufti in the city after Sunbulzade Mufti Esad Effendi and passed away in Maraş in 1165 (Hijri) /1752 (Common Era). Marashi, who had a distinguished place among the Ottoman ulama, was also famous among the public for his love of benevolence and charity in his elite status.

The study aims to introduce al-Marashi's life, works, and scientific personality and ensure that he gets the value he deserves within the scientific community.

Keywords: History of Sects, Ahmed al-Marashi, Debbagi, Maraş, Marashi, Ottoman

Giriş

İtikadî meseleler üzerindeki tartışmalar, farklı yaklaşımlar ve yorumlar, değişik itikadî mezheplerin, fırkaların ve siyasi oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Mezheplerin ortaya çıkmasında tesiri bulunan bazı fikir ve düşünceler sadece ilk ortaya çıktığı dönemle sınırlı kalmamış, tarih boyunca tartışılmalı ve günümüzde de hala tartışılmakta olduğu görülmektedir. İtikadî bir meseleyi doğru bir zeminde tartışabilmek ve ileri sürülen iddiaları temellendirebilmek için mümkün olduğunca meselenin ortaya çıktığı zamanı, ortaya çıkış nedenini, kimler tarafından nasıl tartışıldığını, zaman içerisinde farklı yönlere evrilip evrilmediğini tespit edebilmek ilmi bakımdan son derece önem arz etmektedir.

Mezhepler arasında söz konusu ihtilaflı meseleler tarih boyunca olduğu gibi Osmanlı dönemi alimleri arasında da yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Ancak özellikle Osmanlı döneminde telif edilen eserlerin günümüz latin alfabesiyle yazılmayışı, hatta birçoğunun Arapça olarak yazılmış olması gibi nedenler başta olmak üzere pek çok eser ve müellif günümüz araştırmacılarının ilgisinden uzak kalmıştır. İslâm Mezhepleri Tarihi alanında çok kıymetli bulduğumuz Risâle-i Münciye adlı eserin müellifi Ahmed el-Mar'aşî de Osmanlı'nın yetiştirdiği önemli alimlerden biri olup, birçok konuda eserler telif etmesine rağmen kendisi akademik çalışmalara konu edilmemiştir. Bu çalışmada Ahmed el-Mar'aşî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Böylece Ahmed el-Mar'aşî'nin ilmi yönden tanınması, fikirlerinin neler olduğu ve bu düşüncelerinin oluşmasında yaşadığı dönemin özelliklerinin ne gibi katkısının olduğu ortaya çıkartılması, özelde İslam Mezhepleri Tarihi çalışmalarına genelde de bilim dünyasına sağladığı kazanımların anlaşılması hedeflenmiştir.

1. Ahmed el-Mar'aşî'nin Hayatı

Hem yaşadığı dönem ve bölge itibarıyla hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun ilmî ve kültürel hayatı bakımından oldukça önemli bir yere sahip olduğunu değerlendirdiğimiz Mar'aşî'nin hayatı hakkında ulaştığımız bilgiler oldukça sınırlıdır. Mar'aşî'nin çağdaşı ulema, Osmanlı sosyo-kültürel hayatı ve dönemin siyasal ve dinî hayatı hakkında yeterince aydınlatıcı bilgi bulunmakla birlikte Mar'aşî'den bahseden temel bibliyografya türü kaynaklarda aktarılan bilgiler de oldukça sınırlı ve yüzeyseldir. Mar'aşî'nin kendi yazmış olduğu yirmi civarındaki eserde de kendi hayatı hakkında kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır.

Nispesinden Maraşlı olduğu anlaşılan ve Maraş'ın yetiştirmiş olduğu büyük alimlerden birisi olarak kabul edilen Ahmed el-Mar'aşî ed-Debbağî, Debbağzâde

Ahmed Efendi ismiyle de anılmakta olup, elde bulunun kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Söz konusu kaynaklara göre, alim olduğu ve medreselerde müderrislik görevinde bulunduğu anlaşılan Ahmed el-Mar'aşı, Sünbülzâde Müftü Esad Efendi'den sonra Maraş'ta müftülük yapmış ve 1165/1752 yılında Maraş'ta vefât etmiştir. Bir taraftan Osmanlı uleması arasında seçkin bir yere sahip olan Mar'aşı diğer taraftan halk arasında da üstün bir mevki sahibidir. Özellikle İslâm Mezhepleri, akaid, tefsir, kelim, mantık ve kıraat ilimlerinde telif ettiği eserler onun derin bilgi sahibi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Mar'aşı halk arasında ihsanda bulunması, hayır ve hasenatı sevmesi ile şöhret bulmuştur. Nitekim Kanlıdere'nin üstünde bulunan eğri köprünün, onun eserlerinden biri olduğu rivayet edilmektedir (Dikici, 2017:104; Müezzîn, 2013: xiii; Alparslan, 2018: viii).

Ahmed el-Mar'aşı'nın doğum tarihi kaynaklarda belirtilmediği için, vefat tarihine, ilmî kişiliğine, ortaya koyduğu eserlere ve oğlu Mehmet Efendi'nin Kasım Efendizâde İbrahim Efendi'nin 1131/1718 yılında vefatından sonra Burhan Efendi Darü'l-Hadis'inde müderrislik görevine başladığı (Atalay, 2008:137; Bursalı, 1333 h.: 308) bilgilerine göre onun, XVII. yüzyılın sonlarında doğduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mar'aşı'nın hayatta olduğu zaman dilimi Osmanlı Devleti'nin gerileme devri olan Sultan III. Ahmed (1703-1730) ve Sultan I. Mahmud (1730-1754) dönemlerine denk gelmektedir.

Kaynaklarda Mar'aşı nispeyiyle anılan pek çok alime rastlamaktayız. Bu nispe bazı kaynaklarda Mar'aşı, bazılarında Mer'aşı, bazılarında ise Maraşı şeklinde geçmektedir. Ancak biz çalışmamızda bu nispeyi Mar'aşı şeklinde kullanmayı uygun gördük. Kaynaklarda; biri Anadolu'da bulunan Maraş ili, diğeri ise İran'ın Taberistan bölgesinde bulunan Amül şehri olmak üzere iki bölgede "Mar'aşı" (Maraşlı) diye adlandırılan ilim adamları bulunmaktadır. Fakat söz konusu bu iki bölgede yetişmiş olan bilim ve düşünce adamlarının kökenleri hakkında da fazla malumat bulunmamaktadır (Karlığa, 2004:8). Ömer Rıza Kehhale'nin *Mu'cemu'l-Müellifin* adlı eserinde Mar'aşı nispeyiyle anılan elli bir alim zikredilmektedir (Kehhâle, 1993: 518-519).

Tarihte ve günümüzde çeşitli ilim dallarında şöhret olmuş, kendisinden söz ettirmiş Maraşlı pek çok bilgin bulunmaktadır. Bunların içerisinde fakih ve müfessir gibi nispelele anılan İslâm alimleri olduğu gibi, matematikçi, fen ve tabiat bilgini, tabiplik, nakîbüleşraflık, kazaskerlik gibi önemli görevleri ifa edenler, mantıkçılar ve yüksek eğitim kurumlarında ders verecek seviyede yetkin müderrisler de bulunmaktadır (Kahraman, 2004:308). Ahmed el-Mar'aşı de bunlardan biri olup

çeşitli ilim dallarında tahsil görerek kendisini yetiştirmiş, bu alanlarda eserler telif etmiş, müderrislik ve müftülük yapmıştır.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Ahmed el-Mar'aşî'den bahsederken; Debbâğ Müftü Ahmed Efendi (Mar'aşî) ismiyle bahseder ve onun Maraş'ta yetişmiş fudaladan yani faziletli ulemadan biri olduğunu belirtir (Bursalı, 1333h:308).

Ahmed el-Mar'aşî, *er-Risâletü'l-Münciye* adlı eserinde kendisini "Debbâğî ismiyle meşhur Ahmed el-Mar'aşî" diye takdim etmektedir (Mar'aşî, 211b). Ahmed el-Mar'aşî'nin "Debbâğ", "Debbâğî" ve "Debbâğzâde" nispleriyle isimlendirilmesi, onun ve ailesinin memleketi Maraş'ta Debbâğlık yapmış olduğunu ve bu mesleğin baba mesleği olduğunu göstermektedir.

Debbâğ, (sepici) deri tabaklayan kişilere verilen bir isimdir (Söylemez, 2014:51). İşlenerek kullanılması ilk insana kadar dayandırılan ve çok geniş bir kullanım alanına sahip olan deri, kâğıdın icadına kadar çok uzun bir süre yazı malzemesi olarak da kullanılmıştır (Bozkurt, 1994:174). Osmanlı döneminde Anadolu'nun pek çok şehrinde olduğu gibi Maraş'ta da en revaçta olan sanatın debbâğlık olduğunu belirten Besim Atalay, Maraş'ta 170 kadar debbâğ dükkânının bulunduğunu kaydeder (Yinanç ve Elibüyük, 1988:36; Söylemez, 2014:51).

Mehmed Süreyya, Debbâğzâde nisbesine sâhip Ahmed Efendi isimli üç farklı alim zikretmektedir. Fakat bu şahıslar hakkında vermiş olduğu kısa bilgilere ve vefat tarihlerine bakıldığında Ahmet el-Mar'aşî'nin bu şahıslardan biri olmadığı anlaşılmaktadır (Süreyya, 1996:173).

Carl Brockelman'nın da biri Kazasker olan Ahmed Efendi el-Mar'aşî, diğeri ise, XVIII. yüzyılda yaşamış olan ve Molla Yeğen diye tanınan, kütüphânelerde "*Hâşiye alâ Hüseyniye fi İlmi'l-Âdâb*" ve "*Şerh-u Bahsi'l-İlm*" adlı iki eserinin yazma nüshaları bulunan, Maktul İbrahim Paşa'nın yeğeni olduğu belirtilen Ahmed b. Muhammed el-Mar'aşî olmak üzere Mar'aşî nisbesine sahip Ahmed Efendi isimli iki farklı alimi zikrettiği belirtilmelidir (Dikici, 2017:105).

Ahmed el-Mar'aşî'nin kendisi gibi alim Mehmed isminde bir oğlu vardır. Debbâğzâde diye tanınan Mehmet Efendi, eğitimini tamamladıktan sonra Kasım Efendizâde İbrahim Efendi'nin 1131/1718 senesinde vefat etmesi üzerine ondan boşalan Burhan Efendi Darü'l-Hadis'inde müderrislik yapmış, daha sonra da müftülük görevinde bulunmuştur (Atalay, 2008:137; Bursalı, 1333h:308). Fakat bu Mehmed Efendi'nin, 1702 yılında vefat eden Osmanlı Şeyhülislâmı Debbâğzâde Mehmed Efendi ile karıştırılmaması gerekmektedir. Çünkü ikisi farklı kişilerdir

(İpşirli, 1994:62). Maraşî'nin diğer aile fertleri hakkında ise fazla bilgi bulunmamaktadır.

2. Ahmed el-Mar'aşî'nin İlmî Şahsiyeti

Mar'aşî'nin yaşadığı dönem olan XVIII. yüzyılda Maraş ve çevresi, Osmanlı fikir hayatının en canlı ve en hareketli olduğu bölgelerden birisiydi. Şehir, Doğu-Batı ve Güney-Kuzey istikametinde ulaşım yollarının kesiştiği noktada bulunduğu için, imparatorluk dâhilinde ve İslâm dünyasında yaygın olan farklı fikirlerin temsilcilerinin uğrak yeri durumunda bulunuyordu. Özellikle Arabistan ve çevresinde yaygınlaşan Selefi anlayış, bir süredir bütün imparatorluk sathında egemen olmuş bulunan Süfi eğilimler ve buna karşılık payitahttan esen yenileşme rüzgârları, bölgede geniş yankılar uyandırıyor (Karlığa, 2004:4-5; Dalkılıç, 2019:25-37).

Ahmed el-Mar'aşî'nin ilmîni nerede ve hangi alimlerden aldığı, kendisinden kimlerin ilim tahsil ettiği, yetiştirdiği öğrencileri, ilim tahsili ya da başka nedenlerle Maraş dışında başka şehirlerde bulunup bulunmadığı gibi konularla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Mar'aşî'nin özellikle tefsir, kelam, mantık ve kıraat gibi farklı ilim dallarında yazmış olduğu eserler onun ilmî seviyesini, uzun yıllar ilim tahsil ettiğini ve pek çok alimden ders okuduğunu, müderris olarak anılması da onun talebe yetiştirdiğini göstermektedir.

Yazdığı eserlerden ilim ve irfâna karşı derin bir muhabbet içerisinde olduğu anlaşılan Mar'aşî'nin çağdaşı, aynı zamanda hemşehrisi, daha fazla tanınan ve onunla benzer ilim dallarında eserler vermiş olan Saçaklızâde'nin tahsil hayatına bakıldığında, Saçaklızâde'nin ders aldığı hocaların hepsinden olmasa da birkaçından ders almış olabileceği değerlendirilmektedir. Özellikle Hasan el-Mar'aşî'den ders almış olma ihtimali yüksektir.

Ahmed el-Mar'aşî gibi doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl başında yaşamış olan (Oktan, 2019:108) ve Maraş'ta yerleşik köklü bir aileye mensup olduğu bilinen Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö.1145/1732) (Özcan, 2004:53), ilk ilim tahsilini doğduğu yer olan Maraş'ta bulunan ulemâdan almıştır (Bursalı, 1333h:325). Daha sonra sırasıyla Tibyân Tefsiri mütercimi Tefsîrî Mehmed Efendi (ö.1698), Hasan el-Mar'aşî ve Dârendevî Hamza Efendi'den dersler almıştır (Özcan, 2004:54-55). Saçaklızâde, daha sonra Şam'a giderek zamanın büyük alimi Abdülgâni Nablûsî (1640-1731)'den tefsir, hadis ve tasavvuf alanında dersler almıştır (Bursalı, 1333h:325). Mar'aşî'nin de muhtemelen bu alimlerin bazılarında ilim tahsil etmiş olabileceği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan aynı şekilde doğum tarihi belli olmayan ve Mar'aşî'den 20 yıl kadar önce vefat etmiş olan Saçaklızâde'nin yaş itibarıyla Mar'aşî'den daha büyük mü olduğu yoksa erken yaşta mı vefat ettiği de bilinmemektedir. Saçaklızâde'nin 1660-1670 yılları arasında doğduğunun (Özcan, 2018:368) ifade edilmesini ve kaleme aldığı 30 civarındaki eserini göz önünde bulundurduğumuzda onun normal yaşta vefat etmiş olduğu söylenebilir. Buna göre de Mar'aşî'nin Maraş'ta bulunan medreselerde ders vermiş olan Saçaklızâde'den ders almış olma ihtimali bulunmaktadır.

Ancak Selefî anlayışı savunan ve muhalif düşünenleri neredeyse dinsizlikle itham eden eserler kaleme almış, imparatorluk sınırları içerisinde oldukça etkili ve ünlü bir alim olan çağdaşı ve hemşehrisi Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö.1732) (Karlığa, 2004:5) ile Ahmet el-Mar'aşî'nin düşünce yapısının aynı olmadığı anlaşılmaktadır.

Ahmed el-Mar'aşî'nin *Risâle-i Müniciye* adlı eserinden elde ettiğimiz düşüncelerine bakıldığında Mar'aşî, kendisinin İmam Mâtürîdî ve Ebû Hanife'nin tarafında olduğunu vurgulu bir şekilde ortaya koymakta ve Hanefî-Mâtürîdî geleneğinden gelen alimlerin eserlerini ve görüşlerini kendi düşüncesine kaynak olarak göstermektedir.

Kaynaklarda öğrencileri hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Mar'aşî'nin, kendisi gibi alim Mehmet ismindeki, Kasım Efendizâde İbrahim Efendi'nin (ö. 1131/1718) vefatının ardından, ondan boşalan Burhan Efendi Darü'l-Hadis'inde müderrislik yaptıktan sonra müftülük görevinde bulunmuş olan Debbağzâde Mehmet Efendi'nin (Dikici, 2017:105), büyük ölçüde kendisinden ders almış olduğunu tahmin ediyoruz.

Mar'aşî, *Risâle-i Müniciye* adlı eserinin sonunda Muhammed b. Mustafa isimli birinden bahsetmekte, eserinin onun elinde tamamlandığını ifade etmekte ve onun ailesine ve hocalarına dua etmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki bu zat Mar'aşî'nin öğrencilerinden biri olup eserini bu öğrenciye dikte ettirmiş bulunmaktadır.

3. Ahmed el-Mar'aşî'nin Eserleri

Ahmed el-Mar'aşî'nin özellikle tefsir, kelam, mantık ve kıraat ilimlerinde derin bilgi sahibi olduğu ve bu alanlarda eserler kaleme aldığı görülmektedir. Onun, Hanefî-Mâtürîdî mezhebi ile ilgili görüşlere vakıf olduğu, kendisinin de bu görüşleri tercih ettiği eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Ancak diğer İslâm mezheplerinin ilgilendiği konularla ilgili görüşlerini uzman seviyesinde naklettiğini de ifade etmek

gerekir. Özellikle Eş'arilik ve Mu'tezile ile ilgili görüşlerini söz konusu mezheplerin en temel kaynaklarından ve alimlerinden naklettiği görülmektedir.

Mar'aşî'nin günümüze kadar ulaşan ve kütüphâne kayıtlarında yer aldığını tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1. *er- Risaletü'l-Münciye min vesveseti'l-Mu'tezile ve'l-Cebriyye*

Mar'aşî'nin akaid, kelim ve mezheplerle ilgili olarak kaleme aldığı bu yazma eser Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde Köprülü 2 Hafız Ahmed Paşa koleksiyonu 34 Ha 346/14 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup mecmuanın 211-259 varakları arasında bulunmaktadır. Dili Arapça olan eser, nesih yazı türü ile yazılmış olup Muhammed b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin, aynı kütüphanede Yazma Bağışlar koleksiyonu 05927-007 demirbaş numarasıyla, “*Risale Münciye Min Vesveseti'l-Mu'atazile ve'l-Cebriyye*” adıyla kayıtlı başka bir nüshası daha bulunmaktadır. Mecmuanın 105-115 varakları arasında bulunan eserin önceki nüshaya nazaran oldukça eksik olduğu görülmektedir.

Mar'aşî'ye nispet edilen, Şam Zahirîye Kütüphanesinde, 38 varak halinde, “*Risaletü'l-Münciye min Teşnî'l-Mu'tezile ve vesveseti'l-Mu'tezile fi Medhaliyyeti İhtiyari'l-abdi fi ef'ali'l-İhtiyariyyeti*” adıyla 228778 numarada kayıtlı bir eser daha bulunmaktadır. Eser, Mar'aşî'nin vefatından sonra h.1170 yılında Mustafa b. Hasen tarafından istinsah edilmiştir (Juma al-Majid, 2020). Suriye'deki iç karışıklıklar nedeniyle kendisini görme imkânı bulamadığımız esere ulaşma çabamız devam etmektedir. Çok çeşitli yollarla söz konusu nüshanın temini konusunda her fırsatı değerlendirmekteyiz. Eserin bu nüshasına ulaşıncaya kadar onun hakkındaki tahminimiz yukarıdaki eserin farkı bir nüshası olduğu şeklindedir. Bu nüshalarının dışında üç ayrı yerde daha kaydı bulunan (Fihris, 148: 4/70; app.alreq: 2022; ataturkkitaplığı: 2022) eserin bu nüshalarını da görme imkânımız olmamıştır.

2. *Risâle fi'n-Nizâi beyne Ehli's-Sünne ve'l-Mu'tezile*

Akaid, inanç esasları ve mezheplerle ilgili bu yazma eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. İran İslamî Şûra Meclisi Kütüphanesi'nde 10-9335 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Mecmuanın 8-21 varakları arasında bulunmaktadır. Eserde büyük ve küçük günah konusunda Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında ortaya çıkan tartışmalar konu edilmektedir. Eserin nispesi olarak Ahmed b. Muhammed Mar'aşî Debbâğî (1165 h.) olarak gösterilmektedir. Mar'aşî'nin *Risâle fi'n-Nizâi beyne Ehli's-Sünne ve'l-Mu'tezile* adlı eserinde tartıştığı “büyük günah” ve “mürtekip-i kebire” yani büyük günah işleyeninin durumu konusu, yaşadığı dönem Osmanlı toplumu

açısından tekrar gündeme gelen konulardan biri olmalıdır. Söz konusu eserin telifi Osmanlı'nın gerileme dönemine denk gelmektedir ve her toplumda gerileme dönemlerinde toplumun çözülmesini hızlandıran dinî, siyasî ve sosyo-kültürel sorunlar vardır. Bu durum daha önceki İslâm toplumlarında defalarca yaşanmıştır. Emeviler, Abbasiler ve özellikle de büyük trajediler yaşanan Endülüs toplumunun yıkılışı esnasında toplumda yaşanan tartışmalar önemli ipuçları vermektedir.

Bu konuda İbn Hazm'ın tanıklığına başvurulduğunda benzer hususların eserlere konu olduğu açıklıkla görülecektir. O, Endülüs toplumunda ortaya çıkan tartışmaların toplumu nasıl parçaladığını, birbirinden nasıl uzaklaştırdığını ve geri bıraktığını çok farklı yönleriyle ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda Endülüs'ü anlamayan İslâm tarihini anlayamaz ve olayları doğru bir yöntemle yorumlayamaz denilebilir. İbn Hazm'ın özellikle *el-Fasl* adlı eserine bakıldığında yaşadığı dönemden (384-456/994-1064) geriye doğru bakarak, bir tarih ve toplum tahliline giriştiği anlaşılır. Kuşkusuz bir düşünürü, çağının tanığı olarak görmek mümkündür. Bu durum benzer özelliklere sahip toplumlarda yaşadığından dolayı İbn Hazm için geçerli olduğu gibi Ahmrd el-Mar'aşî için de geçerlidir. Bu yönüyle, Endülüs'ün ihtişamlı günlerinin artık sona yaklaştığı ve Müslümanların derin kültür ve siyasal krizleri yaşamaya başladığı bir dönemde İbn Hazm, İslâm'ın kendi dönemine kadar geçen yaklaşık beş asırlık tarihini dikkate alarak, geniş bir analizle Endülüs toplumunun dağılması ve parçalanmasının önüne geçecek bir çözüm arayışına girer (Dalkılıç, 2005: 10 vd.; 2004: 75-118). Bu yönüyle Ahmet el-Mar'aşî de İbn Hazm'ın temel perspektifiyle meselelere baktığı, onun daha çok toplumda sorun üretecek meselelere çözüm üretme çabası içinde bulunduğu söylenebilir (Teber, 2007:116). Bu durumu inanç esasları içinde büyük günah konusu ve mürtekibi kebirinin durumu ile güncelleyerek işlemiştir.

Dönemin bilim insanları toplumun tanığı olarak görüldüğünde aslında Osmanlı toplumunda çok daha erken dönemde büyük günah, taassub, iman-küfür ve benzeri inanç sorunları gündeme taşınmış ve çözüm önerileri içeren eserler telif edilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri Şehzade Korkut (Dalkılıç, 2020:149-165), bir diğeri ise Birgivi'dir (Dalkılıç, 2019:25-37). Toplumda ortaya çıkan sorunlara çözüm üretme çabaları her devirde dönemin duyarlı bilginleri tarafından gündeme taşınmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Ahmet el-Mar'aşî'nin de kendi döneminin bir tanığı olarak birçok konuda toplumu aydınlatma görevini üstlendiği anlaşılmaktadır.

3. *Haşiye el-Akâidi'n-Nesefiyye* (Archive.org, 2021).

Akaid ile ilgili Arapça olarak kaleme alınmış olan bu yazma eser, İnan İslâmî Şûra Meclisi Kütüphanesi'nde (Parlamento Kütüphanesi) IR30661 sertifika numarasıyla kayıtlıdır. Eserle ilgili yapılan açıklamalara bakıldığında yukarıdaki eserle aynı mecmua içinde ve aynı varaklar (8b-21a) arasında olduğu anlaşılmaktadır. Fakat aynı kütüphanede farklı iki eser adı ve künyesiyle verilmektedir. Eserin nispesi ise Ahmed Mar'aşî Debbâğî (11-12. Asır) olarak ifade edilmektedir.

4. *Hâşiye âlâ Şerh-i Sûreti'l-İhlâs li'bni Sînâ*

Mar'aşî'nin tefsirle ilgili kaleme aldığı bu yazma eser, Süleymâniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Bölümü, 273'te bulunmaktadır. Bu nüshanın yazısı ta'lik olup, mecmuanın 147-156 varakları arasında bulunmaktadır. Bir başka nüshası, Esad Efendi Bölümü, 3584'te kayıtlıdır (Dikici, 2004:34; 2017:105; Güney, 2008:52; Abay, 1999:260).

5. *Hâşiye âlâ Tefsîr-i âyet-i "illâ en yü'minu mine'l-Beyzâvi"*

Mar'aşî'nin kaleme aldığı yine tefsirle ilgili olan bu yazma eseri, Süleymâniye Kütüphanesi, Antalya-Tekelioğlu Bölümü, 885'te kayıtlıdır. Başka bir yazma nüshası da 788'de mevcuttur. Bu nüshanın yazısı ta'lik olup, mecmuanın 27-33 varakları arasında yer almaktadır (Dikici, 2017:34).

6. *Risâle fî Beyân-i Kavlihi Teâlâ "innallâhe lâ ya'firu en yüşrike"*

Mar'aşî'ye ait bu yazma eser, Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlid Efendi Bölümü, 448'de kayıtlı bulunmaktadır. Tefsirle ilgili bu nüshanın yazısı nesih olup, mecmuanın 10-16 varakları arasında yer almaktadır (Dikici, 2017:34).

7. *Tefsîru Kavlihî Te'âlâ "kul innema yuha ileyye ennema ilahukum ilahun vahid"*

Bu yazma eser, İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu'nda 07 Tekeli 885/4 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Osman b. Hüseyin tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshanın yazısı ta'lik olup, mecmuanın 21b-26b varakları arasında yer almaktadır (Bursalı, 1333h:308; Dikici, 2004:34; 2017:105). Mar'aşî'ye ait bu eserin adı bazı kaynaklarda "*Tefsîru âyet-i "kul innemâ yûhâ min sûreti'l-Enbiyâ"*" şeklinde zikredilmiştir.

8. *Tefsîru Kavlihî Te'âlâ "vemâ nekamu minhüm İlla en yü'minu bi'llahi'l azizi'l-hamid" (Enbiya108)*

Tefsirle ilgili kaleme alınan yazma halindeki eser, İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu'nda 07 Tekeli 885/4 demirbaş

numarası işle kayıtlıdır. Bu nüsha, mecmuanın 27b-43b varakları arasında bulunmaktadır (Bursalı, 1333h:308; Dikici, 2004:34; 2017:105). Eser bazı kaynaklarda “*Tefsîru âyeti “vemâ nekâmu minhûm illâ en yu’minû (Enbiya108)”* şeklinde kayıtlara geçmiştir.

9. *Risâle fi’l-Muhâkeme*

Mar’âşî’nin Arap edebiyatına dâir kaleme aldığı bu yazma eser, Süleymâniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Bölümü, 273’te mevcuttur. Bu nüshanın yazısı ta’lik olup, mecmuanın 157-160 varakları bulunmaktadır (Dikici, 2004:34; 2017:105).

10. *Risâle fi Şerhi’t-Tarîkati’l-Muhammediyye*

Birgivi’nin Tarîkati’l-Muhammediyye adlı eserinin şerhi üzerine Mar’âşî tarafından yazılan eser, Beyazıd Devlet Kütüphanesi, 8021’de bulunmaktadır (Dikici, 2004:34; 2017:105).

11. *Risâle fi Kavli’l-Hayali*

Mar’âşî’nin Mantıkla ilgili yazdığı bir eserdir. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi’nde 21 Hk 811/3 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser, mecmuanın 119b-124b varaklarında kayıtlıdır. Muhammed b. Musa tarafından istinsah edilmiştir.

12. *Nebzetün min Takriri’l-Kıyasi Fi ilmi’l-Mizan*

Mar’âşî’nin Mantıkla ilgili yazdığı başka bir eseridir (Alparslan, 2018:275). Eserin bir nüshası Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi’nde 19 Hk 5072/8 demirbaş numarası ile kayıtlı olup, mecmuanın 74b-75b sayfaları arasında bulunmaktadır. Diğer bir nüshası ise iki varak halinde Konya Kütüphanesinde 501452 ve 656031 numaralarda kayıtlıdır. Bu nüsha Mar’âşî’nin vefatından sonra h. 1219 yılında istinsah edilmiştir. 656031 numara ile kayıtlı olduğu kütüphane ismi verilmeyen tek varaklık başka bir nüshası da zikredilmektedir (Juma al-Majid, 2020).

13. *el-Esas ve Mukaddimetü’l-Kıyasi’d-Debbâğî ale’l-Hayali* (Alparslan, 2018:283).

Mar’âşî’nin mantıkla ilgili, Muhammed b. Musa tarafından istinsah edilen bu eser yukarıdaki eserle aynı eser midir yoksa farklı bir eser mi olduğu hususunda bilgimiz bulunmamaktadır.

14. *Risâle fi’l-Muhakemeti beyne’t-Taftazâni ve’l-Hal* (Ahmed b. Muhammed ed-Debbâğî el-Mar’âşî) (app.alreq.com, 2021).

Mar’âşî’nin Arap Dili ve Edebiyatıyla ilgili eseridir.

Bu eserlerin dışında ayrıca Debbağzâde Ahmed Efendi'nin (Mar'aşı) Şam Zahirîye Kütüphanesinde 450968 numarada kayıtlı bulunan *Risale fi İlmin ve Beyani Tariki'l-Kudat* (Juma al-Majid, 2020), *Naklün Likelâmi't-Taftazânî fi Kazıyyeti'l-Kebir* (Müezzîn, 2013:35), *Muhakeme beyne Hocazâde ve Ba'dü'l-Ulemâ* (app.alreq.com, 2021), Keşşâf ve Beyzavî tefsirleri üzerine irad olunan eşkalden Kadı Mahşîsî Sa'dî Çelebi'nin vermiş olduğu cevabın tahkiki zımında Şeyhulislam Efendi tarafından vaki olan emre uyarak, Kâzâbâdî ve Esad Yanyavî tarafından yazılan risâleye zeyl olmak üzere yazdığı, “*Vaz'ıyye Risâlesi*” ile “*Fatiha-i Şerife Şerhine Hâşiye*” adlı iki risâlesi ile (Atalay, 2008/1139:175/137; Bursalı, 1333h:308; Dikici, 2004:105). “*Tahkîku Teveccühi'l-Beydâvî fi Sûrati'l-Burûc*”, “*Tahkîku Cevâbi's-Sa'dî an İ'tirâdi Sâhibi'l-Keşf ale'l-Kâdî, el-Muhâkeme beyne Ârâi'l-Muhakkîkîn fi Sûrati'l-En'âm*” ve “*Ta'lîka alâ Tefsîri'l-Beydâvî*” adlı eserlerinin bulunduğu belirtilmektedir (Abay, 1999:260).

Sonuç

Kaynaklarda doğum tarihini tespit edemediğimiz Ahmed el-Mar'aşı, Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemi olan Sultan III. Ahmed (1703-1730) dönemi ile Sultan I. Mahmud (1730-1754) dönemlerinde yaşamış önemli bir Osmanlı alimidir. Vefat tarihine, ilmî kişiliğine, oğlu Mehmet Efendi'nin müderris olarak göreve başladığı tarihe ve ortaya koyduğu eserlere bakarak, XVII. yüzyılın sonlarında dünyaya gelmiş olduğunu tahmin ettiğimiz Mar'aşı, 1165/1752 yılında memleketi Maraş'ta vefât etmiştir.

Mar'aşı'nın yaşadığı dönem olan XVIII. yüzyılda Maraş ve çevresi, Osmanlı ilim ve fikir hayatının en canlı ve en hareketli olduğu bölgelerden birisi olma özelliğine sahiptir. Böyle bir dönemde yaşamış olan Ahmed el-Mar'aşı'nın ilmîni nerede ve hangi alimlerden aldığı, kendisinden kimlerin ilim tahsil ettiği, yetiştirdiği öğrencilerin kimler olduğu gibi konular hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Mar'aşı'nın özellikle tefsir, kelam, mantık ve kıraat gibi farklı ilim dallarında yazmış olduğu eserler onun ilmî seviyesini, uzun yıllar ilim tahsil ettiğini ve pek çok alimden ders aldığını, müderris olarak anılması da onun talebe yetiştirdiğini göstermektedir. Ayrıca Mar'aşı, alim ve müderris olmasının yanında müftülük görevinde de bulunmuştur.

Risâle-i Müniciye başta olmak üzere pek çok eser kaleme alan Mar'aşı'nın bu eserinden elde ettiğimiz düşüncelerine bakıldığında, onun kendisini İmam-ı Azam ve İmam Mâtürîdî'nin kuvvetli bir savunucusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu

vurgulu bir şekilde ortaya koymakta ve Hanefi-Mâtürîdî geleneğinden gelen alimlerin eserlerini ve görüşlerini kendi düşüncesine kaynak olarak göstermektedir.

Mar'aşî'nin yaşadığı dönem, ortaya koyduğu eserler ve görüşleri dikkate alındığında, onun Osmanlı döneminde yetişmiş önemli bir Ehl-i Sünnet alimi olduğu, toplumsal bilincin gelişmesi ve cehaletle mücadele etme çabası içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Abay, M. (1999). "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası", *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. IV, S. 6, ss. 249-303, İstanbul.
- Alparslan, Y. (2018). *Maraşlı Mantıkçılar*, Kahramanmaraş.
- Atalay, B. (2008). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Yay. Haz., İlyas Gökhan-Mehmet Karataş, Ukde Kitaplığı: Kahramanmaraş.
- Bozkurt, N. (1994). "Deri", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. IX, s. 174-175, İstanbul.
- Bursalı M. T. (1333h). *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire: İstanbul.
- Dalkılıç, M. (2020). "Osmanlı Uleması Bağlamında Şehzade Korkud'a Göre Din Adamları ve Taassup," Şehzâde Korkut Kitabı içinde, (Editör: Muhammet Fatih Duman, Ahmet Ögke), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: ss.149-165, Antalya.
- (2004). "İbn Hazm Perspektifinden Endülüs'te Mutezile", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 10, ss. 75-118.
- (2019). "İslam Mezhepleri Bağlamında Balıkesirli İslam Âlimi İmam Birgivi'nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Vehhabilik/Selefilikle Suçlanmasının Günümüze Yansımaları", *Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivi*, C. II, ss. 25-37.
- (2005). *Sosyo-Kültürel ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında İslâm Mezhepleri (Endülüs'lü İbn Hazm Örneği)*, Lale Yayıncılık: İstanbul.
- Dikici, R. (2017). "Ahmed Edendi (Debbağzade)", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları: C. I, ss. 104-106, Kahramanmaraş.
- Dikici, R. (2004). "Türkiye Kütüphanelerinde Yazma ve Matbu Eserleri Bulunan Kahraman Maraş'lı Âlim, Edip ve Şairler", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, ss. 29-41, Kahramanmaraş.
- Fihri'sü'l-Hızaneti't-Teymûriyye, Darul Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1948, c. 4, s. 70.
- Güney, A. F. (2008). "İbn-i Sina'dan Elmalî'ya İhlâs Suresi Felsefi Tefsir Geleneği", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul.

- İpşirli, M. (1994). “Debbağzâde Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul, C. IX, ss. 62-63.
- Kahraman, A. (2004). “Tarih ve Tabakat Kitaplarında el-Meraşî Nisbesiyle Anılan Maraşlı Bilginler”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, ss. 11-17, Kahramanmaraş.
- Karlığa, B. (2004). “On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Düşünce Hayatı ve Kahraman Maraş'lı Bazı Bilim Adamları”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, ss. 3-9, Kahramanmaraş.
- Kehhâle, Ö. R. (1993). *Mu'cemu'l-Müellifin*, Müessesetü'r-Risale: Beyrut.
- Mar'aşî, A. D. *Risâletü'l-Münciye min Vesveseti'l-Mu'tezile ve'l-Cebriyye*, Müstensih: Muhammed b. Mustafa, Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu, D. No: 34 Ha 346/14.
- Müezzın, A. D. (2013). (Tahkik), Saçaklızâde, Debbağzâde, Derviş Muhammed, *Eski Maraşlı Âlimlere Ait Tefsir Metinleri*: Noya Medya: Kahramanmaraş.
- Oktan, Y. (2019). Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr el-Mara'shî (ö.1732)'nin “Risâletü's-Sürûr ve'l-Ferah” adlı eserinin tahlili. *Academic Knowledge*, 2 (2), 107-120. DOI: 10.5281/zenodo.3596362.
- Özcan, T. (2004). “Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri” *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, ss. 53-68, Kahramanmaraş.
- Özcan, T. (2018). “Saçaklızâde Mehmed Efendi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, s. 368-370. İstanbul.
- Söylemez, F. (2014). “Yeni Çağda Maraş (1522-1789)”, *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Ed. Orhan Doğan- Ramazan Avcı-Serdar Yakar, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: ss. 46-53.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî*, Yay. Haz., Nuri Akbayır, Çev. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Teber, Ö. F. (2007). “İbn Hazm'ın Gâliyye'ye (İtidal Çizgisini Aşanlara) Eleştirisi Üzerine”, *Dinî Araştırmalar*, C. X, S. 29, ss. 115-128.
- Yinanç, R. – Elibüyük, M. (1988). *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: Ankara.
- <http://www.almajidcenter.org/> -Juma Al-Majid Center For Culture&Heritage, (21 Ocak 2020).
- <https://app.alreq.com/ar/Authors/Author/08d8409b-0105-4b93-808e-2871f5399ecb>, (29 Eylül 2021).
- <https://app.alreq.com/ar/AuthorBooks/AuthorBook/08d84348-ec8e-4150-8309-718c91cabddf>, (20.05.2022).
- <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php>, (20.05.2022).